

ἦτο δὲ ὅλως ἐκπληρτικόν, εἰς ὃ «ὄραματιστής» ἐπι-
κληθεὶς φιλόσοφος ὁ ἐξωθήσας τὸν ρόλον τῆς διαι-
σθήσεως μέχρι τοῦ συμπληρωματικοῦ συναυθέντου
τῆς διανοίας ἀπέριπτε ἀπὸ τῶν φιλοσοφημάτων αὐ-
τοῦ τὴν ὑπόθεσιν ἐπόμξεως φαινομένων τοιούτων,
διὰ τὴν ἀνεπαρκῆ ἐρευναν τῶν ὁποίων σφοδρῶς ἤ-
λεγξε τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην καὶ ἐπετίμησε τὴν
ριενότητα καὶ τὸ μονόπλευρον τῆς μεθόδου αὐτῆς.

ΣΤ΄.

ΤΟ ΟΝΕΙΡΟΝ.

«Dormir c'est se désintéresser».

Ἡ περὶ ὄνειρου θεωρία τοῦ Bergson διατυπω-
θεῖσα τῷ 1901, ἐν ἔτος μετὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Freud
καὶ ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀξιόλογον θεωρίαν τοῦ De-
lage (1891—1919), θὰ ἠδύνατο νὰ κληθῆ θεωρία
τῶν ἐγχρώμων ἐνδοψιῶν καὶ τῆς ἀδιαφορίας
ἐκ τῶν δύο τούτων κυρίων γνωρισμάτων, διὰ τῶν
ὁποίων χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Bergson ἡ γένεσις
τοῦ ὄνειρου καὶ ἡ διαφορὰ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως.

«Dormir c'est se désintéresser».

Τί διαφέρει ὁ ὕπνος ἀπὸ τὴν ἐγρηγόρσιν ;

Οὔτε ἡ ἀπάμβλυνσις τῶν αἰσθήσεων οὔτε ἡ χα-
λάρωσις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἀποτελοῦσι κατὰ
τὸν Bergson τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τοῦ ὕπνου.
Χωρὶς ν' ἀρνηθῆται τὰ συνακόλουθα ταῦτα συμπτώ-
ματα, τονίζει ὡς οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς ψυχικῆς
ζωῆς τοῦ κοιμωμένου τὴν ἀπάλειψιν τοῦ διαφέ-
ροντος, τὴν ἐξαφάνισιν πάσης προσπαθείας
πρὸς προσαρμογὴν εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς
ζωῆς. Κοιμῶμαι = δὲν ἐνδιαφέρομαι. Ἐν ἐγρηγόρσει

ἢ προσοχὴ εἶναι τεταμένη· ἢ βούλησις ἐνεργεῖ «Veil-
iler et vouloir est une seule et même chose—
ἐγρηγόρσις καὶ βούλησις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό». Ἡ
βούλησις εἶναι προνόμιον τῆς ἐξ ἐνδιαφέροντος παλ-
λομένης ἐν ἐγρηγόρσει ζωῆς. Μία διαρκῆς προσπά-
θεια καταβάλλεται πρὸς σύνδεσιν τῶν ἀποταμιευμέ-
νων ἀναμνήσεων μετὰ τῶν ἐρεθισμῶν τῆς ζωῆς κατὰ
τὸν μάλιστα ἐπιτήδειον καὶ συμφέροντα τρόπον ἐν
ἐγρηγόρσει. Διαρκῶς ἐκλέγομεν. Καὶ ἡ ἐκλογή εἶναι
ἐπίπονος· ὅ,τι ἀποκαλοῦμεν κοινὸν νοῦν, ὀρθὴν σκέ-
ψιν, «le bon sens» εἶναι προϊόν ἐντόνου προσπα-
θείας πρὸς ὀρθὰς ἐκάστοτε συνδέσεις ἐρεθισμοῦ καὶ
παραστάσεων, τεταμένου διαφέροντος πρὸς προσαρ-
μογὴν. Κατὰ τὸν ὕπνον τὸ διαφέρον πρὸς προσαρ-
μογὴν ἐκμηδενίζεται· ἡ ἐκλογή γίνεται ἄνευ προσπα-
θείας· ἡ βούλησις ἀδρανεῖ, le bon sens ἐξευτελίζε-
ται, ἡ ἀδιαφορία γενικεύεται. Ἡ βαθύτης τοῦ ὕπνου
εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀδιαφορίας· κοι-
μώμεθα ἐν ᾧ μέτρῳ ἀδιαφοροῦμεν. Ἡ φιλόστοργος
μαῖτηρ π.χ. ἀφυπνίζεται εἰς τὸν πρῶτον ἤχον κλαυ-
θμηρισμοῦ τοῦ βρέφους της, ἐνῶ κοιμᾶται ἀδιατάρα-
χος ἐν ὥρᾳ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν. Δεῖγμα τῆς ἀδια-
φορίας εἶναι καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν ὄνει-
ρικῶν εἰκόνων. Ὁ κοιμώμενος ἐκλαμβάνει αὐτὰς ὡς
πραγματικάς, διότι σὺδεμίαν προσπάθειαν καταβάλ-
λει πρὸς ἔλεγχον αὐτῶν. Ἔτσι πιστεύει εἰς τὸ θέμα
τῶν ὄνείρων ὡς εἰς πραγματικὸν γεγονός. Ἡ ἐρμη-
νεῖα ἐνὸς ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ ἀφικνούμενου εἰς τὴν
συνείδησιν τοῦ κοιμώμενου δὲν γίνεται ὀρθῶς δι'
ἐλλειψιν προσπάθειας πρὸς ὀρθὴν ἐκλογὴν καὶ
σύνδεσιν τῆς μετ' αὐτοῦ συνδετέας εἰκόνος·
οἰαδήποτε προχείρως κατισχύσῃσιν παράστασις δύνα-
ται ἵνα συνδεθῇ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ πρα-
γματοποιήσῃ ἡμαρτημένας ἐρμηνείας· οὕτω φῶς

λαμπάδος ἐκλαμβάνεται ὡς πυρκαϊά, ἐπαφή λείου ἀντικειμένου ὡς ὄφεις κλπ.

Ἐν μιᾷ λέξει κύριον γνώρισμά τοῦ ὄνειρου εἶναι ἡ ἀδιαφορία, le désintéressement, ἡ ἀπουσία τῆς προσπαθείας πρὸς ὀρθὴν ἐκλογὴν καὶ σύνδεσιν, ἡ ἀνικανότης πρὸς συγκέντρωσιν. «Le rêve est la vie mentale tout entière, moins l'effort de concentration — ἐν τῷ ὄνειρῳ ἐνυπάρχει ὁλόκληρος ἡ διανοητικὴ ζωὴ πλὴν τῆς συγκεντρωτικῆς προσπαθείας».

«Ce n'est donc pas par l'abolition du raisonnement, non plus que par l'occlusion des sens que nous caractérisons l'état de rêve. . . . Nous percevons encore, nous nous souvenons encore, nous raisonnons encore; perceptions, souvenirs, raisonnements peuvent abonder chez le rêveur, car abondance dans le domaine de l'esprit ne signifie pas effort. Ce qui exige de l'effort, c'est la précision de l'ajustement. Cet effort positif le rêveur n'a plus la force de le donner. Par là et par là seulement, il se distingue de l'homme qui veille = Ἡ κατάστασις τοῦ ὄνειρου δὲν χαρακτηρίζεται λοιπὸν διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ συλλογίζεσθαι οὔτε διὰ τῆς ἀπαμβλύσεως τῶν αἰσθήσεων... Αἰσθανόμεθα ἀκόμη, ἐνθυμούμεθα ἀκόμη, λογικευόμεθα ἀκόμη· ἀντιλήψεις, ἀναμνήσεις, συλλογισμοὶ δυνατὸν ν' ἀφθονοῦν παρὰ τῷ ὄνειρευομένῳ, διότι ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ πνεύματος ἀφθονία δὲν σημαίνει καὶ προσπάθεια. Ἐκεῖνο ὅπερ ἀπαιτεῖ προσπάθειαν, εἶναι ἡ ἀκρίβεια τῆς προσαρμογῆς. Τὴν θετικὴν αὐτὴν προσπάθειαν ὁ ὄνειρευόμενος ἀδυνατεῖ πλέον νὰ παράσχη. Ἐκ τούτου τοῦ γνώρισματος καὶ ἐκ τούτου μόνου διακρίνεται τοῦ μὴ κοιμωμένου».

Πλὴν τοῦ Bergson καὶ ὁ Leibniz ἐτοποθέτησε τὴν διαφορὰν ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως εἰς τὴν προσο-

χήν, εἰς τὴν πνευματικὴν προσπάθειαν, ἀλλ' ὡς ἡ θεωρία τοῦ ὑποσυνειδήτου καὶ τῶν ἀντιμαχομένων ψυχικῶν συμπλεγμάτων ἔχει στενῶς συνδεθῆ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Freud, καίτοι ἄλλοι πρὸ οὗτου ἀνέλυσαν τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑποσυνειδήτου καὶ κατέδειξαν τὴν καθ' ὕπνου ἐπάνοδον τῶν ἐν ἐγρηγόρσει καταπιεζομένων παραστάσεων καὶ ἐπιθυμιῶν (Πλάτων, Leibniz κλπ.), οὕτω καὶ ἡ παῦσις τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἡ ἀνικανότης πρὸς τὴν ἐκλογὴν καὶ ὀρθὴν σύνδεσιν τῶν παραστάσεων πρὸς τὴν πραγματικότητα ἐθεωρήθησαν ὡς αἱ χαρακτηριστικαὶ πρωτοτυπίαί τῆς περὶ ὄνειρου θεωρίας τοῦ Bergson.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Meunier, τὸν Foucault, τὸν Delage, τὸν Delacroix φρονοῦντας ὅτι αἱ παραστάσεις εἶναι ἡ κυριώτερα πηγὴ τοῦ ὄνειρου, ὁ Bergson ἰσχυρίζεται ὅτι ἀδύνατος ἡ γένεσις ὄνειρου ἄνευ ἐρεθισμοῦ τῶν αἰσθήσεων ἢ ἐκ τῶν σπλάγχων προερχομένου. Οἱ ἐρεθισμοὶ οὗτοι προκαλοῦσι τὰς παραστάσεις, αἵτινες συνδέονται μετ' αὐτῶν, καθ' ὃν τρόπον διελάβομεν, ὑπὸ τὰ ἀδιάφορα ὄμματα τοῦ κοιμωμένου ἐγώ. Ὅτι ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Bergson, εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς ἰκανότητος τῶν παραστάσεων νὰ πλάσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν ὄνειρον ἄνευ τῆς συνδρομῆς σωματικοῦ ἢ ἐκ τῶν ἔξω ἐρεθισμοῦ. Αἱ παραστάσεις δίδουσι τὴν πραγματικὴν τροπὴν εἰς τὸ ὄνειρον, ὑφαίνουσι τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα τεθῶσιν ἐν δράσει, ἀναπόφευκτον τυγχάνει τὸ ἐναυσμα τῶν αἰσθήσεων. Παραδεχόμενος μόνον τὴν ὑπαρξίν ὄνειρων «perceptifs», ἥτοι ἐκ τῆς συνεργασίας αἰσθήσεων καὶ παραστάσεων προερχομένων, ἀπορρίπτει τὰ «imaginatifs» ὄνειρα τὰ ὀφειλόμενα καθαρῶς εἰς τὸ παίγνιον καὶ τὴν δύναμιν τῶν παραστάσεων. Ἀλλὰ τῶν παραστάσεων ἐξαίρει τὴν πρωτεύουσαν ἀξίαν ἐν τῇ διαμορφώσει

τοῦ ὄνείρου. Ἡ ἀόριστος καὶ ἡ ἀσαφὴς προσφορὰ τῶν αἰσθήσεων προσλαμβάνει καθωρισμένην μορφήν χάρις εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναμνήσεως (παραστάσεως). Καὶ αἱ ἀναμνήσεις αὐταί, les souvenirs—fantômes, ἀφθονοῦν ἐξ ὅλου τοῦ παρελθόντος. «Le rêve n'est qu'une résurrection du passé»—ἀνάστασις τοῦ παρελθόντος—ἐπιτυγχανομένη διὰ τῶν ἐκ τῆς ἐπιφανείας καὶ τῶν σπλάγγνων ἐρεθισμάτων.

Les lueurs entoptiques. Ἄλλ' ἐξ ὅλων τῶν ἐρεθισμῶν σπουδαιότεροι διὰ τὴν ὑποκίνησιν ὄνείρων εἶναι αἱ «lueurs entoptiques, les taches colorées qui évoluent devant nous quand nous avons les paupières closes». Παραδεχόμενος τὴν ὑπεροχὴν τῆς ὁράσεως ἔναντι τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων ὡς πηγῆς προκλήσεως ὄνείρου πιστεύει ὅτι αἱ ἔγχρωμοι κηλίδες, τὰς ὁποίας βλέπομεν νὰ χορεύουν ὀπισθεν τῶν κλειστῶν βλεφάρων, εἶναι τὰ σπουδαιότερα ἐρεθίσματα. Καὶ τὸ ὄνειρον διαμορφοῦται ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου τῶν στιγμιαίως κατισχυουσῶν παραστάσεων ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ κοιμωμένου ἀνθρώπου. Μία κτρινὴ κηλὶς εἰς τοῦτον προκαλεῖ ὄνειρον χρυσοῦ, εἰς ἄλλον ἀνθοκηπίου, εἰς ἄλλον συναντήσεως μετὰ Ἰαπώνων.

Εἶναι προφανὴς ἡ πτωχεία τῆς θεωρίας τῶν ἐνδοψιῶν. Καὶ ἂν εἴη παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ ἔγχρωμοι κηλίδες αἱ ὑπὸ τὸ κλειστὸν βλέφαρον ἀναπηδῶσαι—αἱ ἐνδοψίαι αὐταί—εἶναι, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἐρεθισμοί, παραγωγοὶ ὄνείρου, ἡ κυρίαρχος ἀξία αὐτῶν ἔναντι τῶν λοιπῶν αἰσθησιακῶν ὑποκινήσεων εἶναι ἀδικαιολόγητος. Εἶναι ζήτημα εἰ ἂν ὁ πρὸς ὕπνον φερόμενος ἀντιλαμβάνεται καλύτερον τὰς τοιαύτας ἐνδοψίας ἀπὸ μίαν πίεσιν τοῦ σώματος ἐκ κακῆς κατακλίσεως ἢ ἄλλην δυσάρεστον ἐντύπωσιν ἐκ κακῆς τῶν σπλάγγνων λειτουργίας. Εἰς ὅσους πειραματικῶς κα-

τέφυγον εἰς τὴν τεχνητὴν δι' ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν πρόκλησιν ὀνείρων, εἶναι γνωστὴ ἢ σπάνις τῶν τοιούτων ὀνείρων. Ἐὰν λοιπὸν καὶ δι' ἰσχυρῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν δὲν ἐπιτυγχάνεται, εἴμῃ σπανίως, ἢ γένεσις σχετικῶν ὀνείρου—συχνότερον ἐπιτυγχάνεται ἢ ἀφύπνισις τοῦ κοιμωμένου μετὰ τελείας λήθης τῶν ὀνειρικῶν παραστάσεων ἢ περιεχομένου ξένου, ὅπου ματαίως ἀναζητεῖται ἢ συγγένεια καὶ συσχέτισις πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν,—ἢ ἀδύνατος φαντασμαγορία τῶν ἐγχρώμων ἐνδοψιῶν προβάλλεται ὡς ἀπίθανος καὶ πενιχρὰ αἰτία ὀνειρογενεσίας.

Ἐνδεικτικὴ τῆς πεποιθήσεως τοῦ Bergson περὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν παραστάσεων πρὸς δημιουργίαν ὀνείρου ἄνευ αἰσθησιακῆς προωθήσεως εἶναι καὶ ἡ ἀτυχὴς ἐρμηνεία τοῦ ὀνείρου τῆς πτήσεως. Ἐνίοτε ὀνειρευόμεθα ὅτι πετώμεν. Διὰ τί; Ποία ἡ αἰτία τοῦ τοιούτου ὀνείρου;

Ἐπόλειμμα ἐντυπώσεων τῶν ὑδροβίων προγόνων μας, λέγει ὁ Stanley Hall. Δυσχέρεια κινήσεων κατὰ τὴν εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν, λέγει ὁ Havelock Ellis. Γενετησιακαὶ ἐντυπώσεις, λέγει ὁ Freud. Ἐλλείψις στηρίγματος τοῦ πέλματος τοῦ ποδὸς τοῦ κοιμωμένου, λέγει ὁ Bergson, ἐξ οὗ ἢ ἐντύπωσις τοῦ κενοῦ, τοῦ ἐπισφαλοῦς, τοῦ ἀστηρίκτου μὲ συνέπειαν τὸ ὄνειρον τῆς πτήσεως!

Ἡ ἐρμηνεία αὕτη τοῦ φιλοσόφου δὲν ἱκανοποιεῖ:

1) Διότι τὸ αἰσθημα τοῦ ἐπισφαλοῦς καὶ τοῦ κενοῦ ὡς δυσάρεστον θὰ ἐγέννα καὶ δυσάρεστον ὄνειρον, ἐνῶ τὸ τῆς πτήσεως γενικῶς εἶναι εὐχάριστον, οἱ δὲ ἀφύπνιζόμενοι μετὰ τοιούτον ὄνειρον κατέχονται ὑπὸ εὐαρέστου συναισθήματος καὶ τίνος ὑπερήφανείας.

2) Πέλημα ἀστηρίκτον εἶναι θέσις συνήθης τοῦ ποδὸς κατὰ τὸν ὕπνον, ἀφ' ἧς θ' ἀνέμεντο ἢ ἐπανά-

ληπτική σχεδόν καθ' ἑσπέραν πρόκλησις τοῦ αὐτοῦ ὄνειρου τῆς πτήσεως, ἐνῶ γνωρίζομεν πόσον τὸ ὄνειρον τοῦτο εἶναι σπάνιον.

Ἀναζητητέα ἡ αἰτία τοῦ ὄνειρου τούτου μᾶλλον πρὸς τὸ πεδίων τῶν ἀπραγματοποιήτων τῆς ζωῆς πόθων τῶν ἱκανοποιουμένων ἐν ἐνυπνίῳ—καὶ ὁ πόθος τῆς πτήσεως δὲν ἀπαξιοῖ νὰ δοκιμάζῃ περιοδικῶς καὶ τοὺς ἐνηλίκους— ἢ εἰς ἀνάμνησιν τῶν παιγνίων τῆς παιδικῆς ἡλικίας (γνωστὸν πόσον τὰ παιδιά παίζοντα ἀρέσκονται ν' ἀνοίγωσι καὶ κινῶσι τὰς χεῖρας ἀπομιμούμενα τὴν πτήσιν τῶν πτηνῶν) ἢ καὶ εἰς τὴν ἀνάπλασιν πηδήματος ἢ ἄλλης παρεμφεροῦς κινήσεως. Ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν θὰ εἴμεθα, ἐὰν ἀναζητήσωμεν τὴν πηγὴν τοῦ ὄνειρου τῆς πτήσεως ἐν τῷ συναισθηματικῷ καὶ παραστατικῷ κόσμῳ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ δικτύῳ τῶν ἐξωτερικῶν ἀριθμῶν.

Ὁ μηχανισμὸς τοῦ ὄνειρου. Αἱ προτιμώμεναι παραστάσεις.

Ὁ μηχανισμὸς τοῦ ὄνειρου οὐδὲν ἔχει τὸ μυστηριῶδες κατὰ τὸν Bergson: Αἱ αἰσθήσεις διεγείρουσι τὰς παραστάσεις· αὗται συνδέονται μετὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ ἀπροσέκτως καὶ ἀδιαφόρως, ἐξ οὗ καὶ παράδοξα ὄνειρα· πλήρης ἀδιαφορία διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς συνδέσεως, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι συμβαίνει ἐν ἐγρηγόρσει, ὅποτε ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς ὀρθὴν προσαρμογὴν. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς ἡμαρτημένης συνδέσεως, ἐν ὄνειρῳ τελεῖται συνεργασία μεταξὺ αἰσθήσεων καὶ μνήμης, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ αἰσθητοῦ πραγματικοῦ κόσμου: Αἱ αἰσθήσεις δηλ. προσάγουν ὠρισμένα στοιχεῖα καὶ ἡ μνήμη συμπληροῖ. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν π.χ. φράσεως, ὁ ὀφθαλμὸς δὲν συλλαμβάνει εἰμὴ μέρος τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν γραμμάτων, ἀλλ' ἢ

μνήμη συμπληροῖ διὰ τῶν παραστάσεων τῶν γραμμάτων· οὕτω καὶ ἐν ὄνειρῳ τὰς πενιχρὰς προσφορὰς τῶν αἰσθήσεων συμπληροῖ ἢ μνήμη συζευγνύουσα μετ' αὐτῶν τὰς προτιμωμένās παραστάσεις.

Ποῖαι δὲ παραστάσεις προτιμῶνται;

Αἱ μᾶλλον ἀσήμαντοι, ὅσαι μόλις ἔθιξαν τὴν συνείδησιν κατὰ τὴν ἐγρήγορσιν, ὅσας δὲν ἐπροσέξαμεν. Ὅσαι σοβαρῶς μᾶς ἀπασχόλησαν, δὲν ἐπανέρχονται. Διὰ τί; Διότι τὸ ὄνειρευόμενον πνεῦμα εἶναι ἐν πνεῦμα ἀπρόσεκτον, τὸ ὁποῖον ἀναπαύεται, ἀπαντᾷ ὁ Bergson, καὶ ὡς τοιοῦτον προτιμᾷ τὸ ἐπιπόλαιον.

«Les souvenirs qui s'harmonisent le mieux avec lui sont les souvenirs de distraction qui ne portent pas la marque de l'effort = αἱ ἀναμνήσεις αἵτινες καλύτερον ἑναρμονίζονται πρὸς αὐτὸ εἶναι αἱ ἀπρόσεκτοι, αἵτινες δὲν φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς πνευματικῆς προσπάθειας».

Ὁ Delage ὅλως διαφόρως ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενον τῆς προτιμήσεως τῶν ἀσημάντων παραστάσεων: ἐὰν κατὰ τὸν ὕπνον σπανίως συμβαίη νὰ ἐπανέρχωνται αἱ σοβαραὶ σκέψεις καὶ ζωηραὶ ἐπιθυμίαι ὅσαι ἀπασχόλησαν ἡμᾶς ζωηρῶς καὶ ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν ἡμέραν, τοῦτο συμβαίνει, διότι ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀπασχολήσεως ἐξηντλήθησαν καὶ ἀπώλεσαν τὴν δύναμιν τῆς ἐπανόδου. Ἀντιθέτως, αἱ ἀσήμαντοι διαθέτουσι κατὰ τὴν νύκτα ἀμειώτους τὰς ἀρχικὰς τῶν δυνάμεις ὡς εἰσὶν ἐξαντληθεῖσαι κατὰ τὴν ἡμέραν. Οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ ἐρώτος ἢ τῆς φιλοδοξίας σπανίως βλέπουσι καθ' ὕπνον τὸ ἀντικείμενον τοῦ πάθους αὐτῶν, καίτοι πολὺ τὸ ἐπιθυμοῦσι. Τὰ φιλόδοξα καὶ περιπαθῆ ὄνειρα σπανίζουσι καὶ μόνον ὅταν ἡ φλόξ τοῦ πάθους ἀρχίσῃ νὰ ἐλαττοῦται, ἐπιφαίνονται τὰ σχετικὰ ὄνειρα.

Δημιουργικότης τοῦ ὄνειρου.

Οὐδεμίαν δημιουργικότητα ἀναγνωρίζει ὁ Bergson εἰς τὸ ὄνειρον, εἰς δὲ τὰ ἐμφανίζοντα ἀπατηλὴν τινα δημιουργικότητα διακρίνει ἀπλῶς ἀνάπλασιν ἐνεργείας ἀναπτυχθείσης ἐν ἐγρηγόρσει. Ἡ γνωστὴ σονάτα τοῦ Διαβόλου τοῦ Tartini δὲν εἶναι σύλληψις τοῦ ὄνειρου, ἀλλὰ τὸ μὲν προεργασία πολυημέρου μόχθου, τὸ δὲ πνευματικὴ ἐνέργεια μετὰ τὴν ἀφύπνισιν. Τίποτε τὸ νέον ἐν τῷ ὄνειρῳ «Le rêve n'est qu'une resurrection du passé» — ἀνάστασις τοῦ παρελθόντος.

Ὅνειρά τινα μᾶς φαίνονται πρωτότυπα· τοῦτο, διότι ὀφείλονται εἰς ἀναπλάσεις ἐπιπολαίων τῆς ἡμέρας ἐντυπώσεων, αἵτινες ἐκλαμβάνονται καθ' ὕπνον ὡς νέαι διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐκίνησαν ἐν ἐγρηγόρσει τὴν προσοχὴν ἡμῶν. Ἡ δὲ λογικὴ τοῦ κοιμωμένου, ἣτις ὑφίσταται, παρ' ὅσα καὶ ἂν λέγωνται κατ' αὐτῆς, — «dans le rêve nous devenons souvent indifférents à la logique mais non pas incapables de logique» — προσπαθοῦσα νὰ ἐμβάλῃ εἰρμόν τινα εἰς τὰ συγκεχυμένα ταῦτα καὶ ἐν οἰκτρῷ τεμαχισμῷ προβάλλοντα φαντάσματα ἀναμνήσεων συσσωρεύει παραστάσεις ἐπὶ παραστάσεων καὶ εἰς ταύτας νέας καὶ οὕτω προβάλλει ὄνειρον πρωτότυπον φαινομενικῶς, κατ' οὐσίαν δὲ ἐράνισμα τῶν ἐντυπώσεων τοῦ παρελθόντος (ἔστω καὶ προσφάτου παρελθόντος).

Ἀσάθεια καὶ ταχύτης τοῦ ὄνειρου.

Ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τοῦ κοιμωμένου δὲν κατὰβάλλει προσπάθειαν νὰ ἐκλέξῃ καὶ συνδέσῃ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ τὴν ἀρμόζουσαν παράστασιν— ἢ ἐκλογή καὶ σύνδεσις εἶναι πράξεις ἀπαιτούσαι χρόνον— ἢ ταχύτης τοῦ ὄνειρου εἶναι κολλητικὴ καταπληκτικὴ, ἢ δὲ ἀσάθειά του ἐπίσης, ἔνεκα τῆς εἰσορμη-

σφαις πολλῶν παραστάσεων, ἀξιασῶν νὰ συνδεθῶσιν ἀβασανίστως, ταυτοχρόνως ἢ ἐπαλλήλως, μετὰ τοῦ κροῦαντος τὴν συνείδησιν ἐρεθισμοῦ. Ἡ ἀβασανίστως σύνδεσις τῶν παραστάσεων μετ' αὐτοῦ, ἣτις παράγει τὴν ταχύτητα τοῦ ὄνειρου, παράγει καὶ τὴν ἀστάθειαν αὐτοῦ.

Κύρια σημεία τῆς θεωρίας τοῦ Bergson.

Συνοπτικῶς ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Bergson προέχουν τὰ ἀκόλουθα σημεία :

1ον. Ἡ συνείδησις τοῦ κοιμωμένου εὐρύνεται κατὰ τοῦτο : ὅτι συλλαμβάνει ἐρεθισμοὺς ἐξ ὅλων τῶν σημείων, ἐξ ὅλου τοῦ παρελθόντος· ἀλλ' ἐρεθισμοὺς ἀορίστους καὶ ἀσαφεῖς. «Elle perd en tension ce qu'elle gagne en extension = χάνει εἰς ἔντασιν ὅ,τι κερδίζει εἰς ἔκτασιν».

2ον. Ἀφαιτηρία τοῦ ὄνειρου εἶναι οἱ ἐξ αἰσθήσεων ἐρεθισμοὶ (καὶ οὐχὶ αἱ παραστάσεις), ἰδίᾳ δὲ αἱ ἐγχρωμοὶ ἐνδοψίαὶ αἱ παραγόμεναι ὑπὸ τὰ κλειστὰ βλέφαρα ἐκ τῆς πίεσεως τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου ἢ ἄλλης κυκλοφοριακῆς αἰτίας.

3ον. Ἀνικανότης τῶν παραστάσεων πρὸς ἐκκίνησης τοῦ ὄνειρου ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ παντοδυναμία αὐτῶν ἐν τῇ ὑφάνσει τῆς ὑποθέσεως, τοῦ θέματος τοῦ ὄνειρου. Εἶναι αἱ δίδουσαι εἰς αὐτὸ τὴν ὀριστικὴν τροπὴν καὶ πλοκὴν.

4ον. Ἀναβίωσις ἐν ὄνειρῳ κατὰ προτίμησιν τῶν ἀδιαφόρων καὶ ἀσημάντων παραστάσεων καὶ τῶν ὑπὸ τὴν συνείδησιν ἐπὶ μακρὸν ἐνταφιασθεισῶν—τῶν souvenirs fantômes— ὡς προσαρμοζομένων καλύτερον πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ἀναπαυομένου ἀπροσέκτου καὶ ἀδιαφόρου πνεύματος τοῦ κοιμωμένου. Τὸ ἀπρόσεκτον ἔλκει τὸ ἀπρόσεκτον.

5ον. Οὐδεμία τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἐξαφα-

νίζεται καθ' ὕπνον. Καὶ αἰσθανόμεθα καὶ ἐνθυμούμεθα καὶ συλλογιζόμεθα. Ἡ δὲ ἐνάσκησις τοῦ λογικεύεσθαι καθ' ὕπνον δίδει τὸν εἰρμὸν εἰς ἀσυνδέτους παραστάσεις, ἵνα καλύψῃ ἀσυμβίβαστα διὰ τὴν λογικὴν κενά. Αἱ ἐν ὄνειρῳ ἀτάκτως ἐμφανιζόμεναι παραστάσεις ἀποκτιῶσι μίαν οἴανδήποτε σύνδεσιν, ἵνα ἀποτελέσωσι λογικόν τι κατασκευάσμα ὀφειλόμενον εἰς τὴν ιδιότητα τοῦ πνεύματος νὰ ζητῇ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τάξιν καὶ συνοχὴν τὰ προσπίπτοντα εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ.

6ον. Ἄλλ' ἐξ ὅλων τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν μόνη ἡ τῆς προσπαθείας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἔλλειπει. Ἡ συνείδησις τοῦ κριμωμένου προσδέχεται τοὺς ἐρεθισμούς, ἀλλ' ἀποφεύγει τὸν μόχθον τῆς ὀρθῆς αὐτῶν ἐρμηνείας διὰ τῆς ἐπιδεξίας ἐκλογῆς τῆς συνδετέας παραστάσεως. Ἀπροσεξία, ἀδιαφορία, ὀβουλία. Le désintéressement ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικώτερον διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ὕπνου ἀπὸ τῆς ἐγρηγόρευσεως καὶ τὸ πρωτότυπον σημεῖον τῆς θεωρίας τοῦ Bergson. Δι' ὅ,τι ἐνδιαφερόμεθα, δὲν κοιμώμεθα. Καὶ ἐν ὄνειρῳ παριστάμεθα θεαταὶ εὐπιστοὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν σκέψεως δρώσης ἀδιαφόρως πρὸς τὴν πραγματικότητα.

7ον. Τὸ ὄνειρον δὲν εἶναι δημιουργικόν· εἶναι ἐπ' ἀνυδὸς ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος (παλαιοῦ ἢ προσφάτου).

8ον. Αἰσθητὴ δὲ εἶναι ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Bergson ἡ ἐπιφυλακτικότητα ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς θέσεως τοῦ συναισθηματικοῦ παράγοντος ἐν τῇ γενέσει καὶ τῇ πορείᾳ τοῦ ὄνειρου. Οὐδεμία μνεῖα περὶ προτιμήσεως παραστάσεων «affectives». Καὶ ναὶ μὲν ἀναφέρει ὅτι αἱ παραστάσεις ἀφθονοῦν ἐξ ὅλου τοῦ παρελθόντος —συνυποννομένου ἀναμφιβόλως καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ—ἀλλ' ἀλλαχοῦ τονίζει ὅτι «le rêve

est la vie **mentale** tout entière», ἤγουν ἡ **διανοητικὴ** ζωὴ ὁλόκληρος, ἐνῶ ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῆ τὸν περιληπτικώτερον ὄρον «ἡ ψυχικὴ» ζωὴ ὁλόκληρος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Freud τονίζονται ὅτι «le rêve est la réalisation de désir», ὁ Bergson ἐκφράζεται λιτῶς, ἐπιφυλακτικῶς, γενικῶς, μὴ προσφέρων εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ἰδιαιτέραν τινὰ θέσιν καὶ ὅλως ἀπέχων τῶν ἐρμηνευτικῶν παραφορῶν τῆς ψυχανάλυσεως.

Ζ΄.

ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ

Ἐξαιρετικὴ εἶναι ἡ θέσις, τὴν ὁποῖαν κατέχει ἐν τῇ Μπερξονεῖῳ φιλοσοφίᾳ ἡ πνευματικὴ προσπάθεια, «l'effort intellectuel».

Διαφοροποιήσις ἐργασίας, ἐπιπολαία ἢ σοβαρὰ μνημονικὴ δρᾶσις, διάκρισις ἐγρηγόρσεως ἀπὸ ὕπνου, διάκρισις δημιουργικῆς ἀπὸ μὴ δημιουργικῆς ἀποδόσεως, συντονισμὸς τῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς πρὸς ἐπιτυχῆ ἐπιτέλεσιν τελειότερας ἐξελίξεως ἔχουν βᾶσιν τὸ ψυχικὸν τοῦτο κριτήριον, τὴν προσπάθειαν, ἣτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν πνευματικὸν μόχθον. Ὅπου δὲ μόχθος καὶ πρόοδος.

Ὅταν ἐν σύστημα παραστάσεων ἀπασχολῆ τὸ πνεῦμά μας, δύο στάσεις ἀντιθέτους δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἔναντι αὐτοῦ: τὴν τῆς ἐντάσεως καὶ τὴν τῆς χαλαρώσεως. Πότε ὑπάρχει ἐντασις; Ὅταν ὑπάρχη προσπάθεια. Καὶ πότε χαλάρωσις; Ὅταν δὲν ὑπάρχη.

Χωρὶς πνευματικὴν προσπάθειαν ἡ ἀνθρωπίνη πνευματικὴ ἐνέργεια εἶναι εὐκόλος μὲν, ἀλλὰ πενιχρά, ἄγονος, προδοτικὴ στειρώσεως ἐπανάληψις μηχανο-

ποιηθεισῶν ἕξεων, ἐκδήλωσις αὐτοματισμοῦ ἑξακα-
τῶντος δι' ἐνεργειῶν κατ' ἐπιφάνειαν εὐφυῶν, κατ'
οὐσίαν δὲ ἀσημάντων καὶ ἀπλῶν. Ἐφ' ὅσον ἡ πνευ-
ματικὴ συγκέντρωσις καθίσταται μᾶλλον περίπλοκος,
ἐπὶ τὸσοῦτον ἡ πνευματικὴ προσπάθεια ἐντείνεται, τὸ
δὲ αἰσθητὸν τῆς προσπάθειας ταύτης ἀποβαίνει ὀδυ-
νηρῶς συνειδητὸν καὶ πολλάκις καταθλιπτικόν. Λέγο-
μεν τότε ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι δύσκολος· ὁ σκοπὸς τῆς
δὲν πραγματοποιεῖται ταχέως, ἀπαιτεῖ χρόνον ἐπι-
βράδυνσιν καὶ ἡ προσπάθεια συνυφαίνεται μετὰ τῶν
διαφόρων φάσεων τῆς ἐργασίας ἐντεινομένη ἀναλό-
γως τῆς ποσοτικῆς καὶ ποιοτικῆς ἀντιστάσεως, τὴν
ὁποῖαν ἐπάγονται τὰ προσκόμματα τὸ κωλύοντα τὴν
ἐπίτευξιν τοῦ τέρατος. Δυσχερῆς διανοητικὴ ἐργα-
σία καὶ προσπάθεια — μόχθος, ἔντασις— εἶναι ἀνα-
πόσπαστα. «Υπάρχουν ἐργασίαι τοῦ πνεύματος, ἡ
μετ' ἀνέσεως καὶ εὐχερείας ἐκτέλεσις τῶν ὁποίων εἶ-
ναι ἀδύνατον νὰ νοηθῆ. Θὰ ἦδύνατό τις χωρὶς προσ-
πάθειαν νὰ ἐφεύρη μίαν νέαν μηχανὴν ἢ νὰ ἐξαγά-
γῃ ἀπλῶς μίαν τριγωνικὴν ρίζαν ;»

Ὁ Bergson διακρίνει τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν
εἰς παραγωγικὴν ἢ ἐφευρετικὴν, ἡμῖς εἶναι δύ-
σκολος καὶ εἰς ἀναπαραγωγικὴν ἢ ἀναπλαστικὴν,
ἡμῖς εἶναι εὐκολος. «**Production**» et «**reprodu-
ction**» εἶναι αἱ δύο διάφοροι μορφαὶ τῆς διανοητι-
κῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. Produire est difficile
et malaisé, reproduire est facile et aisé.

Ὅταν ἀναφέρωμεν εἰς τὴν μνήμην μηχανικῶς δι'
ἐπαναλήψεων (ἀνευ ἐμβραθύνσεως) ἀπομνημονευθὲν
τεμάχιον, ἡ ἐπαναφορὰ εἶναι εὐκολος, ἡ πιστὴ μηχαν-
ικὴ ἀνάπλασις δὲν ἀπαιτεῖ προσπάθειαν, αἱ εἰκόνες
διαδέχονται ἀλλήλας ὅλαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ «**plan de
conscience**»—ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συνειδησιακοῦ ἐπιπέδου.

Εἰς τὴν αὐτὴν περίπου κατηγορίαν τῶν αὐτομα-

τισμῶν ὑπάγεται καὶ ἡ κατάστασις ἐκείνη τοῦ πνεύματος κατὰ τὰς ὥρας τῶν εὐκόλων συνομιλιῶν, καθ' ἃς τυπικαὶ ἀπαντήσεις ἀνακύπτουν ὡς μηχανικαὶ ἀκολουθίαι τυπικῶν ἐρωτήσεων ἢ φιλοφρονημάτων. — Πῶς εἶσθε; — Πολὺ καλά, εὐχαριστῶ κλπ. Ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις ἐκχύνονται κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ αὐτοματισμοῦ, ἀκόπως, ἄνευ προσπαθείας, ἄνευ πνευματικῆς ἐντάσεως, συνομιλίας δὲ τοιοῦτου εἶδους δύνανται νὰ διεξαχθῶσιν ἱκανοποιητικῶς ἀκόμη καὶ ὑπὸ παραφρόνων.

Ὅλως ἄλλοία εἶναι ἡ στάσις τοῦ πνεύματος κατὰ τὰς ὥρας τῶν δημιουργικῶν συλλήψεων αὐτοῦ—ἐφευρέσεων, ἐμπνεύσεων, ἐπινοήσεων, ἐπιλύσεων δυσχερῶν προβλημάτων— ὅποτε ἀναγκάζεται ἐκ τοῦ ἀφηρημένου ἀρχικῶς σχήματος τῆς ἐμπνεύσεως νὰ ζητήσῃ τὰς ἐπὶ μέρους εἰκόνας, τὰς λεπτομερείας, αἱ ὁποῖαι θὰ πραγματοποιήσουν τὸ ὅλον.

Ἡ ἐμπνευσις, ἡ ἐπινοήσις ἐμφανίζεται ἐν ἀρχῇ ὡς τι ὅλον, γενικόν, ἀφηρημένον, ὡς ὑποτύπωσις τῆς «σχήματος» ἀσαφοῦς, δυναμικοῦ, ὅπερ καλεῖ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως ἢ τοῦ καλλιτέχνου ἢ τοῦ ποιητοῦ ὠρισμένας κινήσεις πρὸς μετατροπὴν τοῦ «σχήματος» εἰς εἰκόνας αἰσθητὰς καὶ πραγματοποιήσιν τῆς συλλήψεως. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τὸ πνεῦμα δὲν παραμένει ἀκίνητον, ἀλλ' ἐκτελεῖ «un trajet du schéma à l'image», μίαν διαδρομὴν ἀπὸ τοῦ ἀφηρημένου ὅλου πρὸς τὰς συγκεκριμένας λεπτομερείας καὶ κατὰ τὴν διαδρομὴν ταύτην προσκόπτει πολλάκις εἰς πλῆθος εἰκόνων καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ αὐτῶν προβάλλει ἐπιτακτικῆ. Ὅσῳ δὲ πλείονες αἱ εἰκόνες, τόσῳ δυσχερεστέρα ἡ ἐκλογὴ καὶ τόσῳ ζωηροτέρα ἡ προσπάθεια.

Ὅταν τὸ πνεῦμα καταβάλλῃ προσπάθειαν, εὐρίσκειται πάντοτε πρὸ τοῦ πολυπλόκου καὶ ἡ «com-

plexité» αὐτὴ ἀποτελεῖ πάντοτε τὸ γνῶρισμα τῆς πνευματικῆς προσπάθειας. Τὸ ἀπλοῦν δὲν προκαλεῖ τὴν προσπάθειαν, δὲν ἀναγκάζει τὸ πνεῦμα νὰ κινηθῇ πρὸς διαφόρους διευθύνσεις, ἀλλὰ προσηλοῖ τοῦτο ἐπὶ τινος ἐπιπέδου ἀποκλείοντος τὸν μόχθον. «Travailler intellectuellement consiste à conduire une même représentation à travers des plans de conscience différents dans une direction qui va de l'abstrait au concret, du **schéma**¹ à l'image = Τὸ διανοητικῶς ἐργάζεσθαι συνίσταται εἰς τὸ διευθύνειν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν παράστασιν, ἰδέαν διὰ μέσου διαφόρων ἐπιπέδων τῆς συνειδήσεως κατὰ διεύθυνσιν βαίνουσαν ἀπὸ τοῦ ἀφηρημένου εἰς τὸ συγκεκριμένον, ἀπὸ τοῦ σχεδίου πρὸς τὴν εἰκόνα». Ἐν τῇ περιφορᾷ αὕτη ἐν μέσῳ τῶν ποικιλιῶν τῶν παραστατικῶν συμπλεγμάτων εἶναι ἐπίπονος καὶ ἡ προσπάθεια ἐπιφαίνεται.

Κατὰ τὴν δημιουργικὴν, τὴν παραγωγικὴν ἐνέργειαν, ἣτις εἶναι ἡ μόνη ἀληθῆς πνευματικὴ ἐνέργεια, τὸ αἴσθημα τῆς προσπάθειας παράγεται κατὰ τὴν ὄδου ἀπὸ τοῦ ἀφηρημένου πρὸς τὸ συγκεκριμένον, κατὰ τὴν κατάβασιν ταύτην ἀπὸ τοῦ γενικοῦ καὶ ὑποτυπώδους «σχήματος»—σχεδίου εἰς τὰς σαφεῖς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι θὰ δώσουν συγκεκριμένην μορφήν καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνάγκη νὰ ἐκλέξωμεν, ἵνα

1. Διὰ τοῦ ὄρου «schéma» ὁ Bergson ἐννοεῖ τὴν γενικὴν καὶ ἀκαθόριστον ἀκόμη ἐν ταῖς λεπτομερείαις σύλληψιν τῆς μελλούσης νὰ ἐκτελεσθῇ ἐμπνεύσεως (διηγήματος, μηχανῆς, καλλιτεχνήματος, συγγράμματος κ.λ.π.). Συλλαμβάνεται δηλ. ἐν ἀρχῇ ἐν τῷ νῷ ἀσαφῶς πῶς τὸ γενικὸν σχέδιον καὶ εἶτα τελεῖται ἡ ἀναζήτησις τῶν εἰκόνων τῶν λεπτομερειῶν, δι' ὧν θὰ μετατραπῇ τὸ ἀσαφές καὶ ἀφηρημένον «σχέδιον» εἰς πραγματικότητα. Ἡ βαθμιαία ἐξεύρεσις τῶν λεπτομερειῶν τροποποιεῖ ἐν πολλοῖς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον.

συντελεσθῆ ἐπιτυχῆς ἢ αἰσθητοποίησις τοῦ schéma.

Ἐπὶ τούτων ὑπάρχουν λοιπὸν κατὰ τὸν Bergson δύο τρόποι τοῦ κατανοεῖν καὶ ἐρμηνεύειν: εἷς μηχανικός, ἄνευ προσπαθείας καὶ εἷς προσεκτικός, μετὰ προσπαθείας. Αἱ ἀνώτεραι πνευματικαὶ ἐργασίαι φέρουσι τὴν σφραγίδα τοῦ ἐντόνου μόχθου καὶ τῆς προσπαθείας, ἀλλ' ἐν τῇ ζωῇ τοῦ πνεύματος τὸ μηχανικὸν καὶ τὸ συνειδητῶς λογικὸν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν συζευγνύονται προσφέροντα τὸ μὲν ψυχικοὺς αὐτοματισμοὺς πολυτίμους διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον ροὴν τῆς ψυχικῆς ζωῆς, τὸ δὲ ὀρθοτάτας πράξεις τοῦ ἐκλέγειν, συνθέτειν καὶ συλλογίζεσθαι, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ οὐσία τῆς διανοητικῆς ἐργασίας.

Δι' ὅσους ἐθορυβήθησαν ἐκ τῶν δῆθεν ἀφορισμῶν τοῦ Bergson κατὰ τῆς ἐπιστήμης — οὐδέποτε ὁ Bergson περιύβρισεν ὡς περιττὴν τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ἀπλῶς ὑπέδειξε τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς καὶ ἀνεπάρκειαν νὰ ἐπιλύσῃ ἐν τῷ οἰκείῳ αὐτῆς πεδίῳ καὶ διὰ μόνων τῶν προσωπικῶν τῆς δυνάμεων τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς—δι' ὅσους λοιπὸν ἐθορυβήθησαν, ἡ μελέτη τῆς πνευματικῆς προσπαθείας, τοῦ «effort intellectuel» τοῦ Bergson—πνοῆς ἰσχυρᾶς διογκούσης τὸ ὅλον δημιουργικὸν ἔργον τοῦ ἀνθρώπου—θέλει καταπραΰνει τὰς ἀνησυχίας περὶ τῆς τύχης τῶν Μπερξονιζόντων «κατὰ τῆς ἐπιστήμης» νέων· διότι ἂν οἱ νέοι ἔχουν τὴν ὑπομονὴν νὰ εἰσδύσων προσεκτικῶς εἰς τὰ φιλοσοφήματα τοῦ Bergson, θ' ἀποκομίσουν πολλὰς πρακτικὰς ὠφελείας ἐκ τοῦ ὕμνου τοῦ πρὸς τὴν διανοητικὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου τὴν συνοδευτικὴν πάσης σοβαρᾶς καὶ ἀνωτέρας ἐργασίας καὶ μακρὰν τοῦ νὰ ἐκφραυλισθῶσιν ἐν τῇ ραστώνῃ ἐνὸς ἀπαισιοδόξου ἀντεπιστημονικοῦ μαρασμοῦ, θὰ ὑποταγῶσιν εὐχαρίστως εἰς τὰς μεγάλας ἀξιώσεις τῆς ζωῆς, ἧτις ἐν τῷ

αἰώνῳ γίνεσθαι ζητεῖ καὶ θηρεύει τὸ τέλειον διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιπόνου προσπαθείας.

Η΄.

Η ΔΙΑΡΚΕΙΑ

Ψυχολογικὸς καὶ μαθηματικὸς χρόνος. Ἀλλοιώσεις καὶ διαδοχὴ τῶν καταστάσεων. Τὸ ἀνεπίστροφον τοῦ χρόνου. Παρελθόν—παρόν—μέλλον.

Ἡ διαρκῆς ἀλλοίωσις τῶν ψυχικῶν μας καταστάσεων εἶναι νόμος ἀπαράβατος τοῦ ψυχικοῦ βίου. Εἰς τὸ ψυχικόν μας συγκρότημα προστίθενται ἀεννάως νέα ἐντυπώσεις, αἷτινες πλουτίζουν καὶ διογκοῦσι τοῦτο, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν δὲ ἀνακόπτεται ἢ προσυθήκη αὕτη τοῦ νέου εἰς τὸ παλαιόν, τοῦ παρόντος εἰς τὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως διαρκῶς συνεχίζεται, διαρκῶς ἀλλοιούμενον ὑπὸ νέων συνθηκῶν.

Ἐὰν ζητήσωμεν νὰ συλλάβωμεν τὴν ψυχικὴν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ μας εἰς δύο διάφορα σημεία χρόνου, οὐδέποτε θὰ διακρίνωμεν εἰς αὐτὴν ταυτότητα ἀναλλοίωτον. Ἐχομεν μεταβληθῆ καὶ μεταβαλλόμεθα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, μικρὸν κατὰ μικρόν, λεληθότως, μοιραίως καὶ εἶναι ἡ ψυχικὴ αὕτη μεταβολὴ πραγματικωτέρα ἀκόμη τῆς συντελουμένης ἐν χώρῳ σωματικῆς ἀλλοιώσεως.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ διέλθωμεν δις διὰ τῆς αὐτῆς καταστάσεως, ἀναφωνεῖ μετὰ τοῦ James καὶ ὁ Bergson, ὡς ἀνεφώνησε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Ἡράκλειτος «ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ». Αἰσθήματα, συναισθήματα, βουλήσεις ὑπόκεινται εἰς τὸν νόμον τῆς ἀσταθείας, ἡ δὲ διαρκῆς ροὴ τῆς